

Zoran LAKIĆ*

DODIRI ISTORIJE I LITERATURE U LJUBIŠINOM STVARALAČKOM DJELU (1822–1878)

Sažetak: Temelj moga izlaganja jesu osnovna književna djela S. M. Ljubiše. Većinom su to pripovijetke koje imaju anegdotsku poruku. S pravom je nazivan Njegošem u prozi. Ono što je Njegoš značio i znači za Crnu Goru, to je bio i ostao Stefan Mitrov Ljubiša za Boku Kotorsku. Njegoša i Ljubišu sjedinjava rodoljubiva misao, a ne ideologija.

Vjerno je opisao život svoga naroda u Boki Kotorskoj i njegovu borbu. Svaki od njegovih junaka realna je istorijska ličnost. Otuda se njegova literatura može smatrati pouzdanim istorijskim izvorom.

Ljubišin politički angažman čvrsto je vezan za njegovo stvaralačko djelo. Jedno iz drugog izvire i jedno se na drugo naslanja. Ipak, nije adekvatno zastupljen u školskoj literaturi, kao ni mnogi drugi spisatelji koji su dali nemjerljiv doprinos onome što su ostvarile Crna Gora i Boka Kotorska u svojoj zajedničkoj i jedinstvenoj borbi tokom XIX i XX vijeka.

Gljučne riječi: *istorija, Ljubiša, literatura, dodiri, pripovijetka, izvor, Tolstoj, Čerčil, Vuk Karadžić, nevjerna žena, kamenovanje*

Naslov rada me obavezuje da na početku evidentiram osnovna Ljubišina djela, koja su temelj i oslonac moga izlaganja „Dodiri istorije i literature u Ljubišinom književnom djelu“. Samo ću ih notirati radi podsjećanja:

- Opštinstvo Paštrovsko u okruženju Kotorskom (1845);
- Sa crnogorske granice (18 priloga) 1853–55 — Bečki list *Agramer* — 1;
- Boj na Visu (1866);
- Šćepan Mali (1868);
- Kanjoš Macedonović (1870);
- Skočidevojka (1873);

---

* Akademik Zoran Lakić, CANU

- Sud dobrih ljudi (1873);
- Pop Andrić — novi Obilić (1874);
- Pripovijesti crnogorske i primorske (1875);
- Krađa i prekrađa zvona;
- Pričanja Vuka Dojčevića (1877);
- Pričanja;
- Ako laže koza, na laže rog;
- Gorde, ili kako Crnogorka ljubi;
- Sud dobrih ljudi (1879);
- O crnogorskom kazališnom izvođenju djela Stefana Mitrova Ljubiše.

*

Radi dalje elaboracije, podsjetiću i na osnovne biografske podatke. Rođen je u Budvi 1822. godine. Nije imao, kako se to kaže, mirno djetinjstvo. Nakon očeve smrti, u svojoj 17. godini, nastavlja život kao siročić u pravom značenju te riječi. Nije se mirio sa time. Odmah se vidjelo da je borac kog *bole sve rane roda svoga*. Bio je samouk. Radio je i borio se u Budvi punih 18 godina. U 36. godini postao je kandidat za Državni sabor u Beču. Punih 15 godina bio je zastupnik svoga naroda i svoga kraja u Dalmatinskom saboru i u Carskom vijeću u Beču. Skoro 8 godina je bio i predsjednik Dalmatinskog sabora. U tom svojstvu on je uspješno pomogao, a često i vodio borbu za ono što nazivamo *biti svoj na svome*. Brilljantna je bila njegova borba i pobjeda da se nastava u školama Boke Kotorske izvodi i na srpskom jeziku; da ćirilica bude ravnopravna sa latinicom, makar u školama. Smrt ga je zadesila 1878. godine u Beču; njegovi zemni ostaci preneseni su u zavičaj 1885. godine, nakon 8 godina.

Sličan put imao je i kao stvaralac. Najviše je stvorio (napisao) u posljednjih 10 godina života. To su zabilježili njegovi biografi.

Sve ovo se na određen način vidi i u njegovom stvaralačkom djelu. Bio je pod snažnim uticajem Njegoša. Ono što je Njegoš bio i značio za Crnu Goru — to isto je bio i značio Ljubiša za Crnogorsko primorje. Pa i više od toga. A u suštini Crna Gora je u to vrijeme bila podaleko od Boke Kotorske, iako su uvijek bile tako blizu jedna drugoj. Njihovi žitelji su razmišljali kao da su čitav život proveli u zajedničkoj zemlji. Posebno se to odnosi na srpstvo! Njegoš je to pojasnio — u Posveti prahu oca Srbije, a Ljubiša u Saboru izgovara čuvenu rečenicu: *Ko je ovdje bolji Srbin, od mene? Moj se grob znade od Kosova!*

Njegoša i Ljubišu sjedinjava rodoljubiva misao, a ne ideologija.

*

Sve naprijed rečeno saopšteno je s namjerom da se pokaže da Ljubišina literatura odslikava život naroda. I da je narodni život (i njegova borba) suština njegovog stvaralačkog djela. Mislim da je to osobina i karakteristika svih naših pisaca — onog pa i kasnijeg vremena. Uostalom, ne sjećam se niti jednog pisca koji nema iza sebe makar jedan istorijski roman. On veže istoriju i onu finu literaturu.

Zato su njegova djela neka vrsta istorijskih studija. U svakom slučaju, oni su nezaobilazni istorijski izvor.

*

A sada bih u nekoliko tematskih blokova elaborirao prijavljenu temu o Ljubišinom stvaralačkom djelu. Dakle, o dodiru istorije i literature u Ljubišinom stvaralačkom djelu, kako sam i naslovio saopštenje.

Moja prva teza biće opšti dodiri književnosti i istorije, o čemu svjedoči bogata literatura. Prvo mi je palo na um djelo Lava Tolstoja — *Rat i mir*. Prvo sam ga čitao kao đak, a zatim i kao student u pripremi seminarskog rada Bitka na Borodinu 1812. godine.

Odmah potom se sjećam *Memoara — britanskog ratnog premijera Vinstona Čerčila*, koje sam čitao nakon završetka studija. I promovisao ovdje u Titogradu u organizaciji Britanskog diplomatskog predstavništva.

Tolstojev roman *Rat i mir* najpotpunija je istinita priča o Napoleonovom pohodu na Rusiju 1812. godine. Svestrani prikaz ovog pohoda niko od istoričara nije tako upečatljivo opisao kao Lav Tolstoj u svom romanu *Rat i mir*.

U Čerčilovim *Memoarima* — u šest knjiga, dominiraju događaji iz II svjetskog rata u kojima je on bio aktivni sudionik. U njima je sadržana ocjena Drugog svjetskog rata, i danas mi se čini — bolja od najboljih historiografskih djela svjetskih istoričara. Zato nije bilo izenanađenje kada je, upravo, za njih — dobio Nobelovu nagradu — istina, za književnost.

Druga moja teza se tiče istorijske dimenzije Ljubišinog sveukupnog stvaralačkog djela. Imao je zapažen broj stvaralaca, na koja se mogao sasvim osloniti. Pomenućemo neke od njih: Vuka Karadžića i njegovu knjigu *Crna Gora i Boka Kotorska*. Mnogo prije mene — neki autori su taj naslov samo notirali, a on zaslužuje punu analizu i komentar. Vukova knjiga bila je preteča oslobođenja i ujedinjenja; otvoren je višedecenijski proces koji je i dalje u toku. U svakom slučaju zaslužuje širi komentar,

pogotovo danas kada se obilježava 100-godišnji jubilej ujedinjenja naših naroda i stvaranja njihove prve zajedničke države 1918. godine.

Sami naslov navedene knjige Vuka Karadžića zaslužuje dublju analizu i komentar. Pri tome nam pomaže još jedan velikan nauke — Jovan Cvijić. On zapaža da su Crna Gora i Boka Kotorska samo vještački odvojeni jedna od druge. Ukazuje ko to sve čini i zašto. Dobro bi bilo prisjećati se tih razloga; onda ne bi bilo nikakvih stranputica. Mi ćemo se osvrnuti samo na dio u kome kaže da je u pitanju jedan narod, srpski narod. I da je prirodna njegova želja za ujedinjenjem. Pa i njegova borba koja intenzivno traje od skupštine u Dobroti 1812, pa do formalno-pravnog jedinstva 1945. godine.

Treća teza moga saopštenja tiče se konkretnih primjera, koji pokrivaju naslov odabrane teme. Nije riječ o konkretnim primjerima, koji se direktno odnose na zadatu temu. Njegovi zahvati su mnogo širi. Obraduje ili dodiruje životne teme ondašnjeg društva Crne Gore i Boke Kotorske: istraga poturica, krvna osveta, davije ili suđenja, položaj žene u Crnoj Gori. I prije Ljubiše žena je bila predmet istraživanja, čak i poznatih slikara Francuza, Čeha, Italijana i dr. No to je druga posebna tema. Zapazio sam da je detaljno opisano kamenovanje nevjerne žene.

Pa zatim odnos majke prema sinu — vojniku: *Nisam ga rodila da umre u postelji, već da junački pogine — u ljutom boju.*

U tom kontekstu moramo pomenuti i riječi Njegoševe majke nad odrom svoga sina, iako su, vjerujem, svima dobro poznate:

„Veliki sine, diko moja, radosti mladijeh dana, snago, ponose i kreposti starosti moje i slavo roda našeg, zar doživjeh da te i takvog vidim? Bog ti dao rajsko naselje! Vaistinu Božiju i smrt ti je lijepa! Sve ti pristoji, pa i smrt! Ja sam najsrećnija majka, kad sam voljom Božijom rodila, odgojila i spremila tebe, koji si bio najljepši među najljepšima, ne samo tijelom, nego i dušom. Ti si se odužio svakome tvome, odužio si se Bogu i narodu. Ja vaistinu Božiju nikad za tobom neću plakati. Kad bih to učinila, ne bih bila tvoja prava majka... Treba da plaću one majke, koje rađaju izdajnike i pogani ljudske, a ne ja! Prosta ti sine materinska rana, prosto ti srpsko mlijeko. Slava Bogu koji te je tako lijepog uzeo, barem će i On od tebe imati šta tamo da vidi!“

Ne bih mogao da se sjetim nekog autora koji tako uvjerljivo i konkretno govori i piše o tome, kao što to čini Stefan Mitrov Ljubiša. I to čini na vrlo osoben način. Svaka njegova priča ima anegdotsku pouku. Navešću samo par takvih pouka, kao esencije odabranih priča.

- Ako laže koza, ne laže rog!
- Svuda pođi — doma dođi!

- Kamenom o lonac, ili loncem o kamen — teško loncu!
- Čini dobro ne kaj se!
- Sjedi krivo, ali sudi pravo!
- Teško nogama — pod manitom glavom!
- Imasmo te — ne znasmo te; izgubismo te — poznasmo te!

O svojim pripovijetkama kaže: „Te su pripovijetke ogledalo naroda našeg.“ Odista se trudio da piše čistim jezikom govora naroda Boke Kotorske.

U svojim pripovijetkama nastoji da sačuva „znamenite događaje svoje otadžbine“ — iz vremena od 15. do 18. vijeka i posebno — zetske gospodare, crnogorske vladike, kotorske providure, bokeljske plemiće, paštrovske glavare. Prisjetih se jednog starog zapisa: *Istorija je biografija znamenitih ličnosti!* Poznao je prošlost svoga naroda. Po tome je osoben i u našoj književnosti. S pravom je nazvan „Njogošem u prozi“. U historiografiji je još uvijek nedovoljno pročitano i vrednovano njegovo stvaralačko djelo.

Knjiga o Šćepanu Malom zaslužuje poseban osvrt. Preko ove ličnosti on posmatra i mitologiju. Narod njegovog vremena vjeruje u nju — ponekad. Zato se ona *ad hoc* ne može odbaciti, ali ni prihvatiti. Činjenica je da se u Crnoj Gori ustoličio lažni car i održao 5-6 godina. Iako lažni, ponašao se ponekad — carski. Ukidao je sve ono što je štetilo narodu.

U svakom slučaju, historiografska slika Crne Gore toga vremena mnogo je skromnija od one koju vidimo u Ljubišinom djelu. Možda je i to jedan od razloga da su dinasti Petrovića autori istorija Crne Gore. Ima indicija da je i Njogoš napisao *Istoriju Crne Gore* — za potrebe francuskog izdavača. Možda baš onog koji je objavio čuveni *Zakonik* Pavla Rovinskog. U svakom slučaju, književna djela uvijek predstavljaju značajnu dopunu historiografskih saznanja o prošlim vremenima. Nijesam slučajno posebno apostrofirao *Rat i mir* Lava Tolstoja i *Memoare* Vinstona Čerčila.

Stefan Mitrov Ljubiša je i sâm doprinio borbi koju su vodili njegovi literarni junaci. Kao poslanik u Bečkom parlamentu izborio se za pravo svoga naroda — da piše ćirilicom i govori srpskim jezikom. Pri tome ću se pozvati na objavljeni zapis našeg akademika dr Slavka Mijuškovića, koji je zaorao prvu stvaralačku brazdu o višestrukom značaju Ljubišinog djela za istorijsku Crnu Goru i Boku Kotorsku, ali i za današnju Crnu Goru. Nažalost, Ljubiše nema u đačkoj lektiri, kao ni mnogih naših velikana — spisatelja, koji su dali nemjerljiv doprinos svemu onome što danas imaju Crna Gora i Boka Kotorska u svojoj zajedničkoj i jedinstvenoj Crnoj Gori.

Na kraju ću još reći da nema potrebe za nekim zaključkom. On se sam po sebi nameće — bez metodološkog silovanja. I svakog drugog.

Zoran LAKIĆ

INTERACTIONS OF HISTORY AND LITERATURE IN THE CREATIVE
WORK OF LJUBIŠA (1824–1878)

Summary

My report is founded on the basic literary works of S. M. Ljubiša. Mostly it is about the novels who have the anecdotal message. Righteously so Ljubiša was called the Njegoš in prose. That what Njegoš has meant and means for Montenegro, was and has remained Stefan Mitrov Ljubiša for Boka Kotorska. Njegoš and Ljubiša are united in the patriotic reflection, not the ideology.

He accurately described the life of his people in Boka Kotorska and its' struggle. Each of his heroes is a real historical personality. Therefore his literature can be considered as reliable historical source.

Ljubiša's political engagement is strongly connected to his creative work. They evolve one from another and lean to one another. However, he is not adequately represented in the school literature, as is the case with many other writers who gave an immeasurable contribution to that what Montenegro and Boka Kotorska have achieved in their joint and united struggle during the XIX and XX century.

Key words: *history, Ljubiša, literature, contacts, novel, source, Tolstoy, Churchil, Vuk Karadžić, infidel woman, stoning*